

TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI GÖÇ REJİMİNDE İNSANİ İKAMET İZİNİNİN İSTISNAİ NİTELİĞİ VE ANALİZİ*

Sibel UTAR¹

Öz

Jeopolitik konumu nedeniyle önemli göç yollarının kesişiminde yer alan Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren uluslararası göç hareketlerinin önemli hedef ülkelerinden biri haline gelmiştir. Bu durum uluslararası göçün etkin bir şekilde yönetilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlu bir yasa olan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), 2013 yılında yürürlüğe girmiştir. YUKK kapsamında uluslararası göçmenlerin Türkiye'deki ikametleri, kalış amaçlarına göre altı farklı ikamet izni türü altında düzenlenmiştir. Bu çalışma, Türkiye'nin uluslararası göçle ilgili mevzuatında ilk kez YUKK kapsamında düzenlenmiş olan insani ikamet iznini analiz etmeyi amaçlamaktadır. İnsani gerekçelerle verilen bu ikamet izni hem verilme şartları hem de düzenlenme biçimi ile istisnai bir nitelik taşımaktadır. Re'sen düzenlenen bir ikamet türü olan insani ikamet izninin hangi sebeplerle verilebileceği çalışma kapsamında ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Yasal düzenlemelerdeki ve uygulamadaki çelişkiler ile karşılaşılan sorunların analizi de çalışmanın temel hedeflerinden biridir. Çalışma aynı zamanda insani ikamet izni ile tanınan hakların kapsamını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Uluslararası göç, Düzenli göç, İkamet izni türleri, İnsani ikamet izni

JEL Kodları: J61, K37.

THE EXCEPTIONAL NATURE AND ANALYSIS OF HUMANITARIAN RESIDENCE PERMIT IN TURKEY'S INTERNATIONAL MIGRATION REGIME

Abstract

Due to its geopolitical position at the crossroads of significant migration routes, Turkey has emerged as a significant destination country for international migration movements since the early 2000s. This development has necessitated the effective management of international migration. In this context, the Law No. 6458 on Law on Foreigners and International Protection (LFIP), enacted in 2013, was designed to align with the international treaties to which Turkey is a party, as well as the European Union acquis. Within the framework of LFIP, the residence of international migrants in Turkey has been categorized and regulated under six distinct types of residence permits, determined by the purpose of stay. This study focuses on analyzing the humanitarian residence permit, an exceptional category of residence permit introduced for the first time into Turkey's migration legislation under LFIP. Issued on humanitarian grounds, this permit has exceptional nature in both its issuance criteria and its regulatory framework. As a residence permit granted ex officio, this research examines in detail the specific conditions under which humanitarian residence permits may be issued. Furthermore, one of the central objectives of this study is to critically analyze the inconsistencies and challenges encountered within the legal provisions and their practical implementation. The study also aims to assess the scope of rights granted under the humanitarian residence permit.

Keywords: Law on Foreigners and International Protection, International migration, Regular migration, Types of residence permits, Humanitarian residence permit.

JEL Codes: J61, K37.

* Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi doktora programında Prof. Dr. Filiz ZABCI danışmanlığında tamamlanan "Türkiye'nin Yeni Uluslararası Göç Yönetimi: Göç Politikalarının Geçicilik ve Belirsizlik Kısılacındaki Suriyeli, Iraklı ve Afgan Göçmenlerin Deneyimleri Üzerinden İncelenmesi, Ankara Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr., Araştırma Görevlisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, sibel.utar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5045-3495.

Başvuru Tarihi (Received): 02.12.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 15.01.2025

Giriş

Tarih boyunca hem göç alan hem de göç veren bir ülke olan Türkiye, stratejik göç yolları üzerinde bulunması nedeniyle uluslararası nüfus hareketleri bakımından da önemli bir transit ülke konumundadır (Bayındır-Goullaras ve Sunata, 2015). Türkiye'ye yönelik uluslararası göç hareketleri 1980'li yıllara kadar "ortak soy ve kültür" esasına dayanan soydaş göçü özelliği taşıyan Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte Türkiye'nin maruz kaldığı göç akışının niteliği ve kaynak sahaları değişmiştir. Bu bağlamda ilk kez ne Türk ne de Müslüman olan "yabancı"ların göç hareketliliğinin hedefi olan Türkiye, 1990'larda köken, etnisite, cinsiyet, beceri ve beklentiler açısından farklı özelliklere sahip göçmenlerin hedef ve transit geçiş ülkesi haline gelmiştir (Erder ve Kaşka, 2012). Türkiye'nin yakın çevresinde yaşanan siyasi krizler ve silahlı çatışmalara ek olarak küreselleşme sürecinin sebebiyet verdiği ekonomik dönüşümün milyonlarca insanı daha güvenli ve gelişmiş ülkelere göç etmeye zorlaması 2000'li yıllarda ülkeye yönelen iltica ve göç hareketlerine ivme kazandırmış ve Türkiye'nin küresel göç haritasındaki hedef ülke konumu pekiştirilmiştir. Dahası bu dönemde Türkiye'yi Avrupa'ya göç etmek için transit bir yol olarak kullanan düzensiz göçmenlerin sayısında da büyük bir artış yaşanmıştır (Kirişçi, 2007, s. 46). Sonuç olarak Türkiye, Eski Sovyet Bloku ülkelerinden, Afganistan, Pakistan, Bangladeş gibi Asya ülkelerinden, Ortadoğu'dan ve Afrika'dan düzenli ya da düzensiz yollarla göç etmiş milyonlarca göçmene ev sahipliği yapan bir ülke konumuna gelmiştir.

2000'li yıllarda Türkiye'nin uluslararası göç örüntülerindeki transit ve hedef ülke rolünün pekişmesiyle birlikte ülkenin geleneksel göç rejimi büyük ölçüde arkaikleşmiş ve yetersiz kalmıştır (Tolay, 2012, s. 42). Bu duruma 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'nın ardından ani gelişen kitlesel sığınmacı akışını yönetme zorunluluğunun eklenmesi, Türkiye'nin uluslararası göç rejimini reforme ederek düzenli ve düzensiz göç hareketlerine ve sığınma olaylarına karşı bütünlüklü bir göç politikası planlamasını ve taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla ve Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlu yeni bir idari ve yasal yapılanma oluşturmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim 11 Nisan 2013 tarihinde yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile birlikte göçmenlerin hukuki durumuna ilişkin dağıntık ve güncelliğini yitirmiş mevzuat hükümleri kaldırılmış ve göçmenlerin ülkeye girişi, vize işlemleri, uluslararası koruma, göçmenlere verilen yasal statüler ve bu statülere bağlı haklar bütüncül ve sistematik bir biçimde düzenlenmiştir (İçduygu ve Aksel, 2015).

Yasal zemini YUKK çerçevesinde yapılandırılmış olan Türkiye'nin yeni göç rejiminde uluslararası göçmenler "yabancı" olarak nitelendirilmiş ve YUKK'un 3. maddesinde yabancı: "Türkiye Cumhuriyeti devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi" olarak tanımlanmıştır. YUKK kapsamında yabancıların ikamet izinleri Türkiye'de kalış amaçlarına göre 6 farklı ikamet izni türü altında düzenlenmiştir (Ekşi, 2018, s. 248). Yasada ikamet izni türleri; kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet izni olarak sıralanmıştır. Yabancıların Türkiye'de sahip oldukları hak ve yükümlülüklerin kapsamı ikamet izni türü çerçevesinde farklılaşmaktadır. Her ikamet izni türü için başvuru şartları, geçerlilik süresi, reddedilme, iptal edilme ve uzatılmama durumlarına ilişkin hususlar ve ikamet izni doğrultusunda verilen hak ve sorumluluklar yasada kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir (Erten, 2015, s. 21).

Bu çalışmada Türkiye'nin göç rejiminde ilk kez YUKK kapsamında düzenlenmiş bir ikamet izni türü olan insani ikamet izni analiz edilecektir. Çalışmanın temel iddiası insani ikamet izninin hem verilme şartları hem de düzenlenme biçimi ile Türkiye'nin göç rejiminde istisnai bir niteliğe sahip olduğudur. Makale çerçevesinde insani ikamet izninin istisnai niteliğini ortaya koyabilmek amacıyla öncelikle YUKK kapsamında düzenlenmiş tüm ikamet izni türleri kısaca değerlendirilecektir. Nitekim Nuray Ekşi'nin (2018b, s. 249) de vurguladığı gibi, Türkiye'nin göç rejiminde asıl olan yabancıların YUKK kapsamında belirlenmiş diğer ikamet izinlerinden birine

sahip olmasıdır. İnsani ikamet izni, diğer ikamet izin türlerinden birini alamayan ancak yasada tahdidi olarak belirtilmiş haller çerçevesinde insani gerekçelerle Türkiye’de kalmasına izin verilen yabancılar için düzenlenen bir ikamet iznidir. Çalışmanın devamında insani gerekçelerle verilen bu özel ikamet izninin verilme koşulları, sağladığı haklar ve yükümlülükler detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Ayrıca insani ikamet iznine ilişkin mevzuatta yer alan eksiklikler ve çelişkiler tartışılacak; uygulamada karşılaşılan sorunların kapsamlı bir analizi sunulacaktır.

1. Türkiye’nin Uluslararası Göç Rejiminde İkamet İzni Türleri

İkamet, bir kişinin hukuki anlamda yaşama iradesi gösterdiği yerdir (Koca, 2016, s. 47). Bir ülkede koşulsuz ve süresiz ikamet etme hakkı yalnızca o ülkenin vatandaşlarına aittir. Yabancıların ülke topraklarına girişini, ikamet sürelerini, hak ve yükümlülüklerini belirleme ve sınır dışı etme kararı ev sahibi ulus-devletin yetki tekelindedir (Kofman, 2006). Ulus-devletlerin egemenliklerinin bir yansıması olan bu yetki çerçevesinde yabancılar için verilen ikamet izni, yetkili makamlarca tek yanlı idari işlemle bir yabancıya bulunduğu ülkede kalması için verilen izindir. Bu bağlamda ikamet izni düzenli göçü ifade etmektedir (Çelik, 2020, s. 688).

Küreselleşme sürecinde uluslararası göç hareketlerinin hızlanmasının ve çeşitlenmesinin yanı sıra düzensiz göç akışında da büyük bir ivmelenmenin yaşanması, göçte hedef ülkelerin düzensiz göç ile mücadele etmek ve nüfus hareketliliğini etkili bir şekilde yönetmek amacıyla seçici bir göç politikası uygulamasını zorunlu kılmış ve bu bağlamda ikamet izin türleri çeşitlendirilmiştir. Dahası her bir ikamet izni türü için göçmenlere farklı haklar ve yükümlülükler tanımlanarak ikamet izin türleri bir anlamda yabancılar için göçmenlik statüleri haline getirilmiştir. Bu bağlamda ülkelerin göç politikaları çerçevesinde faydalı olarak görülen göçmenlere daha ayrıcalıklı haklar sunan ikamet izinleri verilerek ev sahibi ülkede ikamet etmeleri teşvik edilmektedir. Buna karşılık faydalı bulunmayan ve istenmeyen göçmenlere daha sınırlı haklar ve ağır yükümlülüklerle tanımlanan ikamet izinleri verilerek bu göçmenlerin ev sahibi ülkedeki düzensiz durumlarının önüne geçilse de, bu göçmenler toplumsal dışlanma süreçlerine ve hak ihlallerine karşı savunmasız bırakılmaktadır (Morris, 2002).

Türkiye’de YUKK yürürlüğe girmeden önce ikamet izni türleri yasa ile düzenlenmemiştir (Ekşi, 2018a, s. 86). Türkiye’nin geleneksel göç rejimi yabancıların Türkiye’de düzenli göçmen olarak ikamet etmelerini sınırlarken, liberal vize ve sınır politikalarıyla turizm ve ticaret gibi amaçlarla yapılan kısa süreli girişlere ve düzensiz göçe olanak tanımıştır. Türkiye’nin geleneksel göç rejimi kapsamında bir yabancılar kanunu bulunmayan Türk mevzuatında yabancıların hukuki durumlarına ilişkin hükümler ve ikamet izinleriyle ilgili konular çeşitli kanunlarda dağınık bir şekilde yer almıştır (Elçin, 2017, s. 119). Bu kapsamda 1950 tarihli 5682 sayılı Pasaport Kanunu ile yine 1950 tarihli 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahati Hakkında Kanun yabancıların Türkiye’ye girişlerini ve ikametlerini düzenleyen iki temel kanun metnidir. Türkiye’ye yönelik uluslararası göç hareketlerinin artışı yabancıların Türkiye’de ikametini düzenleyen kuralları çok önemli bir konu haline getirmiştir (Koca, 2016). Dahası Avrupa Birliği’ne katılım müzakereleri çerçevesinde göç ve iltica politikalarının AB müktesebatına uyum gerekliliği uluslararası göç rejiminde kapsamlı bir reformu zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda uluslararası göç ilişkisi dağınık ve güncelliğini yitirmiş eski kanunlar kaldırılarak, 2013 yılında yürürlüğe giren YUKK ile Türkiye’nin yeni uluslararası göç rejimine bütüncül ve sistematik bir nitelik kazandırılmıştır. 2016 yılında yürürlüğe giren YUKK Uygulama Yönetmeliği ile birlikteyse YUKK’un uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenerek yasanın uygulanmasında ortaya çıkabilecek çelişkilerin önlenmesi hedeflenmiştir.

YUKK kapsamında öncelikle vizeler ile ikamet izinleri arasında net bir çizgi çekilmiştir (Açıkgöz ve Arner, 2014, s. 12). YUKK’un 19. maddesi uyarınca Türkiye’de 90 günden fazla kalacak yabancıların ikamet izni almaları zorunludur. Dolayısıyla Türkiye’de 90 günden fazla kalacak olan bir yabancıya kalış nedenine bağlı olarak belirli bir ikamet izni türüne başvurması gerekmektedir.

Bu bağlamda YUKK'un getirdiği önemli değişikliklerden biri ikamet izni başvurularının yurt dışındaki konsolosluklardan yapılmasıdır. Sadece YUKK'un 22. maddesinde sayılan bazı durumlarda ikamet izni başvurularının istisnai olarak valiliklere bağlı İl Göç İdaresi Müdürlükleri'ne yapılmasına olanak tanınmıştır (Ekşi, 2018b, 249). Öte yandan insan ticareti mağduru ikamet izni ve insani ikamet izni başvuru olmaksızın yetkili makamlarca re' sen de düzenlenebilmektedir (Erten, 2015, s. 22).

Yasal zemini YUKK ile belirlenen Türkiye'nin yeni göç rejiminde düzenli göçmenlere yönelik ikamet sistemi daha liberal ve esnek bir yapıya kavuşturulmuştur (Kaya, 2021, s. 121). İkamet izinleri yabancıların kalış amaçları dikkate alınarak kategorilere ayrılmış ve YUKK kapsamında 6 farklı tür ikamet izni tanımlanmıştır. Bu türler; aile ikamet izni, kısa dönem ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet iznidir. Bununla birlikte yasa çerçevesinde ikamet izin türleri arasında geçişlere de hak tanınmıştır. Bu sayede mevcut ikamet izni Türkiye'de kalış koşulları ile uyum sağlamayan göçmenlerin koşullarına uyan yeni bir ikamet türüne geçmelerine imkân tanınmış ve böylece düzensiz göçmen statüsüne düşmelerinin engellenmesi amaçlanmıştır. Zira ikamet izinlerine ilişkin hükümler YUKK'un düzenli göç reformunun omurgasını oluşturmaktadır (Açıkgöz ve Ariner, 2014, s. 12). Hem ikamet izni türleri arasında geçişe imkân verilerek ikamet rejiminin esnek bir yapıya kavuşturulması hem de çeşitli nedenlerle hukuki açıdan düzensiz statüde olan göçmenleri kapsayan insani ikamet izninin ilk kez YUKK çerçevesinde düzenlenmesi yeni ikamet sisteminin düzensiz göçle mücadelede önemli bir politika aracı işlevine sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Göç İdaresi'nin resmi internet sitesinde yer alan verilere göre, YUKK öncesi dönemde karşılaştırıldığında ikamet izniyle Türkiye'de yaşayan düzenli göçmen sayısında önemli bir artış yaşanmıştır.

Grafik 1: İkamet İzni ile Türkiye'de Bulunan Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> (Son erişim tarihi: 22.11.2024)

Türk hukukunda ikamet izni yabancılar Türkiye'de kalış hakkı sağlamanın yanında her bir ikamet izni türü için farklılaşan çeşitli hak ve yükümlülükler de tanımaktadır. Bu bağlamda 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (TVK) uyarınca Türkiye'de kesintisiz olarak 5 yıl ikamet eden yabancılar tanınan Türk vatandaşlığına başvuru hakkı en önemli haktır. Ne var ki, kesintisiz ikamet süresi her bir ikamet izni türü için farklı biçimde hesaplanmaktadır (Öztürk, Kuşçu ve Tufan, 2021). Bazı ikamet izin türleri muaf tutulmakla birlikte ikamet izinleri için 492 sayılı Harçlar Kanunu uyarınca ikamet harcı ödeme zorunluluğu ise Türkiye'deki yabancıların temel

yükümlülüklerindedir. Türkiye'nin göç rejiminde ikamet izin türlerine göre sadece hak ve yükümlülükler farklılaşmakla kalmamış aynı zamanda YUKK ve YUKK Uygulama Yönetmeliği ile her bir ikamet izni türü için başvuru şartları, geçerlilik süresi, reddedilme, iptal edilme ve uzatılmama durumlarına ilişkin hususlar ayrı ayrı düzenlenmiştir.

1.1. Kısa Süreli İkamet İzni

Türkiye'nin 2000'lerin başında Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerine başlaması, demokratikleşme sürecindeki ilerlemeler ve küresel ekonomiye entegrasyonu gibi etkenler ülkeyi uluslararası yatırımlar için cazip bir merkez haline getirmiştir. Bu dönemde Türkiye'ye yönelen düzenli göç hareketleri, profesyoneller, öğrenciler ve emekliler olmak üzere üç ana grupta değerlendirilebilir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 225). Özellikle bu dönemde alınan uluslararası doğrudan yatırımlar, prestijli işlerde çalışan yüksek nitelikli profesyonellerin Türkiye'deki uluslararası şirketlerde görev almak amacıyla ikamet ve çalışma izni olarak ülkeye göç etmelerine zemin hazırlamıştır. Bu göçmenler genellikle Amerika, Almanya, Fransa, İngiltere, Çin ve Rusya gibi gelişmiş ülkelerden gelmekte ve çoğunlukla Türkiye'deki ekonomik seçkinleri temsil etmektedir (Pusch, 2012, s. 170). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne resmi üyelik sürecinin başlamasıyla birlikte Erasmus gibi uluslararası öğrenci değişim programlarına dahil olması Türkiye'ye yönelik öğrenci göçünü de hızlandırmıştır. Bunun yanı sıra, aynı dönemde Türkiye emekliler için de bir hedef ülke haline gelmiştir (İçduygu ve Karaçay, 2012, s. 20). Özellikle Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyılarındaki tatil beldelerinde ev satın alarak oturma izniyle ikamet eden emekli göçmenlerin büyük çoğunluğu Avrupa ülkelerinden gelmektedir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 228). Türkiye'ye turizm, sağlık, iş, ticaret, eğitim ve bilimsel araştırma gibi amaçlarla göç eden düzenli göçmenlerin ikameti YUKK'un 31. maddesinde kısa süreli ikamet izni kapsamında düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre, kısa süreli ikamet izni en fazla 2 yıl olarak verilir ve her seferinde 2 yılı geçmemek kaydıyla yenilenebilir.

TVK'ya göre kısa süreli ikamet izni ile kesintisiz olarak 5 yıl Türkiye'de ikamet eden yabancılar Türk vatandaşlığına başvuru hakkına sahiptir. Kısa süreli ikamet izni sahiplerinin Türkiye'de ikamet edebilmesi için temel koşullardan biri finansal olarak kendilerine yeterli olmalarıdır. Bu nedenle, ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanamayan bu göçmenlerin kişisel sağlık sigortası yaptırımları beklenmektedir (Ekşi, 2018a, s. 88). Dahası kısa süreli ikamet izni sahipleri sosyal ve mali yardımlardan da faydalanamazlar. Emek piyasasına doğrudan erişim hakları olmayan kısa süreli ikamet izin sahiplerinin Türkiye'de istihdama katılabilmeleri için çalışma izni almaları zorunludur. Ayrıca ikamet sürelerine göre Harçlar Kanunu uyarınca ikamet izni harcı ödemeleri gerekmektedir.

Kısa süreli ikamet izni verilme şartlarının ihlal edilmesi durumunda kişinin ikamet izni iptal edilir.

1.2. Aile İkamet İzni

1990'lı yıllarda eski Sovyet Bloku ülkelerinden Türkiye'ye yönelik düzensiz işgücü ve mekik göçü hız kazanmış, bu göç hareketlerinin ana aktörleri ise kadınlar olmuştur. Ayrıca Türkiye bu ülkelerin başlıca turizm destinasyonlarından biridir. Bu durum özellikle kadın göçmenler ve turistler ile Türk erkekleri arasındaki evliliklerin artmasına yol açmıştır. Evlilik yoluyla göç, eski Sovyet Bloku ülkelerinden gelen kadınlar için Türkiye'yi gelenekselleşmiş bir göç destinasyonu haline getirmiştir (Deniz, 2020, s. 280).

TVK'ya göre, evlilik yoluyla vatandaşlık kazanmak için en az 3 yıl evli olma şartı bulunmaktadır. Bu nedenle, evlilik yoluyla Türkiye'ye göç eden bireyler, vatandaşlık alana kadar aile ikamet izniyle Türkiye'de ikamet etme hakkına sahip olabilmektedir. Aile ikamet izni YUKK'un 34. maddesinde, "Türk vatandaşlarının, mavi kart sahiplerinin, herhangi bir ikamet izni bulunan yabancıların, mültecilerin ve ikincil koruma statüsüne sahip bireylerin; yabancı eşine, kendisinin veya eşinin reşit olmayan çocuğuna ya da kendisinin veya eşinin bağımlı durumdaki yabancı

çocuğuna, her seferinde 3 yılı geçmemek kaydıyla aile ikamet izni verilebilir. Ancak, bu izin süresi hiçbir durumda destekleyicinin ikamet süresini aşamaz.” şeklinde düzenlenmiştir.

Aile ikamet izninin verilebilmesi için sadece yabancının değil destekleyicisinin de bazı şartları yerine getirmesi zorunludur. YUKK'un 36. maddesine göre, destekleyicinin toplam gelirinin en az asgari ücret düzeyinde olması ve ailedeki her bir birey için asgari ücretin üçte birinden az olmayan bir aylık gelire sahip olması şarttır. Bunun yanı sıra ailenin sağlık ve güvenlik standartlarına uygun yaşam koşullarına sahip olması ve tüm aile bireylerini kapsayan bir sağlık sigortası yaptırmış olması gereklidir. Dahası, destekleyicinin son 5 yıl içinde aile düzenine karşı işlenen suçlardan herhangi birinden mahkûm olmadığını adli sicil kaydı ile ispat etmesi beklenmektedir.

Aile ikamet izni almak için ikamet harcının ödenmesi zorunludur. Aile ikamet izninin verilmiş amacı dışında kullanıldığının belirlenmesi ya da izin şartlarının yabancı eş ya da destekleyicisi tarafından karşılanamaması durumunda aile ikamet izni iptal edilir.

1.3. Öğrenci İkamet İzni

2000'li yılların başından itibaren Türkiye'ye yönelik öğrenci göçü önemli ölçüde artmış ve Türkiye, uluslararası öğrenci göçü açısından önemli bir merkez haline gelmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 227). YUKK'un 38. maddesine göre, “Türkiye’de bir yükseköğretim kurumunda eğitim alacak yabancılara, öğrenci ikamet izni 1 yıllık sürelerle verilir ve öğrencilikleri devam ettiği sürece bu izin her yıl uzatılır”.

Öğrenci ikamet izni ile Türkiye’de geçirilen sürenin Türk vatandaşlığına geçiş hakkı doğurması konusunda TVK ile YUKK arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. TVK’ya göre öğrenci ikamet izni ile Türkiye’de geçirilen süre yerleşim amacı taşımadığından ve yalnızca eğitim için geçici bir süreyi kapsadığından bu süre vatandaşlık başvurusunda hesaba katılmamaktadır (Güner, 2016, s. 293). Ancak YUKK’un 28. maddesinde “kesintisiz ikamet sürelerinin hesaplanmasında öğrenci ikamet izniyle geçirilen sürenin yalnızca yarısının dikkate alınacağı” şeklinde bir düzenleme mevcuttur. Nitelikli göçmen özelliği taşıyan yabancı öğrencilerin Türkiye’de kalmalarını teşvik etmeyi amaçlayan YUKK kapsamındaki bu düzenlemeyi, Türkiye'nin göç rejimindeki seçici politikaların somut bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür (Koca, 2016, s. 57).

Öğrenci ikamet izni sahiplerinin sağlık sigortalarını kendilerinin yaptırmaları ve eğer bursları yoksa barınma ile yaşam masraflarını da yine kendilerinin karşılaması gerekmektedir. Öğrenci ikamet izni ile Türkiye’de bulunan öğrencilerin yükseköğrenimlerinin birinci yıllarını tamamladıktan sonra çalışma iznine başvurarak çalışma hakkı elde etmesi mümkündür (Ekşi, 2018a, s. 227). Öğrenci ikamet izni Harçlar Kanunu'na tabi olduğundan yabancı öğrencilerin ikamet harcı ödemesi zorunludur.

YUKK'un 40. maddesi uyarınca, yabancının öğrenci ikamet izni için gerekli şartları karşılamadığının tespiti, ikamet izninin verilmiş amacı dışında kullanıldığının belirlenmesi ya da yabancı öğrencinin eğitimini sürdüremeyeceği hususunda kanıtların ortaya çıkması durumlarında öğrenci ikamet izninin süresi uzatılmaz, ikamet izni iptal edilir.

1.4. Uzun Dönem İkamet İzni

YUKK'un 43. maddesine göre, “Türkiye’de kesintisiz olarak en az 8 yıl ikamet etmiş olan yabancılar, belirli koşulları yerine getirmeleri durumunda uzun dönem ikamet izni alma hakkına sahip olurlar”. Uzun dönem ikamet iznine başvuran yabancının; son 3 yılda sosyal yardım almamış olması, kendisinin veya ailesinin yeterli ve düzenli bir gelir kaynağına sahip olması, geçerli bir sağlık sigortasının bulunması ve kamu düzeni ile güvenliğine yönelik herhangi bir tehdit oluşturmaması bu koşullardan başlıcalarıdır.

YUKK kapsamında uzun dönem ikamet izni sahiplerine askerlik yükümlülüğü, kamu görevlerine girme, muaf olarak araç ithal etme hakları ve seçme ve seçilme hakkı dışında Türk vatandaşlarının

sahip olduğu tüm haklar tanınmıştır. Bu bağlamda uzun süreli ikamet izni sahipleri Türkiye'deki "imtiyazlı yabancılar" konumundadır. (Ekşi, 2018a, s. 248). Öyle ki uzun süreli ikamet izni sahibi yabancıların Türkiye'deki ikamet, seyahat, yatırım, ticari faaliyet, miras, taşınır ve taşınmaz mal edinimi gibi işlemleri ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından Türk vatandaşlarına uygulanan mevzuat çerçevesinde yürütülmektedir (Koca, 2016, s. 71). Uzun süreli ikamet izni Harçlar Kanunu uyarınca ikamet harcı ödemekten muaf tutulan ikamet izin türlerinden biridir.

Uzun süreli ikamet izni yabancıların Türkiye'de kalıcı olarak yerleşmelerine olanak tanıyan bir hukuki statü sunmasına rağmen YUKK'un 45. maddesinde belirtilen bazı durumlar bu iznin iptal edilmesine neden olabilir. Bu durumlar arasında "yabancının kamu düzeni veya güvenliği açısından ciddi bir tehdit oluşturması ya da sağlık, eğitim gibi zorunlu kamu hizmetleri dışında, kesintisiz 1 yıl boyunca Türkiye dışında bulunması" yer alır. Özellikle "kamu düzeni ve güvenliği" maddesi, sübjektif bir değerlendirmeye açık olduğu için uzun süreli ikamet izninin iptali konusunda idareye geniş bir takdir yetkisi tanınmaktadır.

1.5. İnsan Ticareti Mağduru İkamet İzni

İnsan ticareti; cinsel sömürü, zorla çalıştırma, borç batağı, esaret, organ ticareti, mecburi evlilik gibi yasa dışı uygulamaları kapsayan geniş bir kavramdır (Çelik, 2020, s. 675). AB müktesebatına uyum sürecinde Türkiye, bir insan hakkı ihlali olarak tanımlanan insan ticaretiyle mücadelede yönelik reformlar gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda insan ticareti ikamet izni türü ilk kez YUKK çerçevesinde düzenlenmiştir. Nitekim Türkiye'nin mevzuatında YUKK yürürlüğe girmeden önce kanun hükmünü kazanan uluslararası sözleşmelerin haricinde insan ticaretini her yönü ile düzenleyen bir kanun bulunmamaktadır (Çelik, 2020, s. 691). YUKK'un 48. maddesi uyarınca, "insan ticareti mağduru olduğu veya olabileceği konusunda güçlü şüpheler bulunan yabancılara, yaşadıkları travmalardan kurtulabilmeleri ve yetkililerle iş birliği yapıp yapmamaya karar verebilmeleri amacıyla İl Göç İdaresi Müdürlükleri tarafından 30 günlük geçici ikamet izni verilmektedir" (Ekşi, 2018a, s. 91). Bu iznin süresi 6 aylık dilimlerle en fazla 3 yıl uzatılabilir.

İnsan ticareti mağduru ikamet izni özel bir statüdür ve bu izne sahip olan kişilerin rızaları doğrultusunda sığınma evlerinde veya destek merkezlerinde kalarak destek programlarına katılmaları esastır (Çelik, 2020, s. 696). Söz konusu destek programı barınma, psiko-sosyal destek, eğitim, tercüman desteği ve ücretsiz sağlık hizmeti gibi çeşitli yardımları kapsamaktadır. İnsan ticareti mağduru ikamet izni Harçlar Kanunu uyarınca ikamet harcı ödemekten muaf tutulan ikamet izin türlerindedir. YUKK'un 49. maddesi uyarınca insan ticareti mağduru ikamet izni sahibi yabancıların, suçun failleriyle kendi istekleri doğrultusunda yeniden bağ kurduklarının tespit edilmesi durumunda ikamet izinleri iptal edilir.

1.6. İnsani İkamet İzni

Türkiye'nin göç rejiminde insani ikamet izni ilk kez YUKK kapsamında düzenlenmiştir. Yasaya göre diğer ikamet izinlerinden birini alma imkânı bulunmayan yabancıların insani gerekçelerle Türkiye'de kalmalarını gerekli kılan durumlar varsa bu kişilere insani ikamet izni verilebilmektedir (Bülbül, 2022, s. 584). İnsani ikamet izni almayı gerektiren haller YUKK'un 46. maddesinde tahdidi olarak sayılmıştır. Buna göre insani ikamet izni:

"a) Çocuğun yüksek yararı söz konusu olduğunda b) Haklarında sınır dışı etme veya Türkiye'ye giriş yasağı kararı alındığı hâlde yabancıların Türkiye'den çıkışları yaptırılmadığında ya da Türkiye'den ayrılmaları makul veya mümkün görülmediğinde c) yabancı hakkında sınır dışı etme kararı alınmadığında d) uluslararası koruma başvurusunun kabul edilemez nitelikte olması ya da geri çekilmesi veya geri çekilmiş sayılması işlemlerine karşı yargı yoluna başvurulduğunda e) Başvuru sahibinin ilk iltica ülkesi veya güvenli üçüncü ülkeye geri gönderilmesi işlemlerinin devamı süresince f) Acil nedenlerden dolayı veya

ülke menfaatlerinin korunması ile kamu düzeni ve kamu güvenliği açısından Türkiye'ye girişine ve Türkiye'de kalmasına izin verilmesi gereken yabancıların, ikamet izni verilmesine engel teşkil eden durumları sebebiyle diğer ikamet izinlerinden birini alma imkânı bulunmadığında g) Olağanüstü durumlarda”

İl Göç İdaresi Müdürlükleri'nin değerlendirmesi sonucunda en fazla birer yıllık verilen ve uzatılabilen bir ikamet türüdür. İnsani ikamet izni yabancı'nın başvurusu olmaksızın yetkili makamlarca re'sen düzenlenebilir (Erten, 2015, s.22). YUKK'un 47. maddesine göre, iznin verilmesini zorunlu kılan haller ortadan kalktığında İçişleri Bakanlığı'nın onayı alınmak şartıyla insani ikamet izni valiliklerce iptal edilebilir veya süresi uzatılmaz.

2. Türkiye'nin Göç Rejiminde İnsani İkamet İzninin İstisnai Niteliği ve Uygulamadaki Sorunlar

İnsani ikamet izninin ancak diğer ikamet izin türlerinden birinin verilemediği hallerde ve yabancı'nın yasadaki tahdidi olarak sayılan koşullardan birine sahip olması durumunda düzenlenebilen bir ikamet izni türü olması bu ikamet iznine istisnai bir nitelik kazandırmaktadır. Bu durum İstanbul 1. İdare Mahkemesi'nin 27 Haziran 2018 tarihli kararıyla da kesinleştirilmiş ve mahkemece insani ikamet izninin istisnai bir ikamet türü olduğuna ve yalnızca yasadaki sayılan belirli durumlarda verilebileceğine hükmedilmiştir (Ekşi, 2018b, s. 249).

İnsani ikamet izni, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin yabancı'lara tanıdığı hakları ülkenin uluslararası göç rejimine entegre etmek ve düzensiz göçmenlerden koşulları uygun olanların Türkiye'deki kalışlarını ikamet izni ile yasal hale getirmek için YUKK kapsamında düzenlenmiş bir ikamet izni türüdür. Nitekim yasadaki insani ikamet iznini almayı gerektiren haller incelendiğinde bu hallerin insani gerekçeler merkeze alınarak yabancıların Türkiye'deki yasadışı kalışlarını yasallaştırmayı esas aldığı açıktır (Ekşi, 2018b, s. 281).

YUKK kapsamında çocuğun yüksek yararı, insani ikamet izninin verilebileceği hallerden ilki olarak düzenlenmiştir. Refakatli ya da refakatsiz bir çocuğun Türkiye'de başka bir ikamet izni alamadığı durumda sınır dışı edilmek yerine bu çocuğa ve ailesine insani ikamet izni verilmesi Türkiye'nin taraf olduğu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile yakından ilişkilidir. İlgili Sözleşme'ye göre, sözleşmeye taraf olan devletler yabancı çocuklara kendi vatandaşı olan çocuklar ile aynı hakları tanımakla yükümlüdür ve de sığınmacılara ve göçmenlere yönelik işlemlerde çocuğun yüksek yararının dikkate alınması zorunludur. Dolayısıyla yabancı çocuğun ve ailesinin Türkiye'den sınır dışı edilmesinin çocuğun yüksek yararına aykırı olduğunun tespiti durumunda yetkili makamlarca insani ikamet izninin düzenlenmesi gerekmektedir.

İnsani ikamet izninin sınır dışı konusu bağlamında düzenlendiği haller incelendiğinde yasadaki sayılan bu hallerin insani gerekçeler ve Türkiye'nin taraf olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında kabul ettiği geri göndermeme (non-refoulement) ilkesi doğrultusunda şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Nuray Ekşi'nin (2018b, s. 259) ifade ettiği üzere, ölüm cezası, işkence, insanlık dışı veya onur kırıcı cezaya ya da muameleye maruz kalma riski taşıdığına dair ciddi belirtiler bulunan kişiler, non-refoulement ilkesi gereğince sınır dışı edilemezler. Bu bağlamda ülkelerine zulüm riski gibi çeşitli risklerle geri gönderilemeyen yabancıları hukuki belirsizlikten kurtarma ve düzenli göçmen statüsüne geçirme ihtiyacı YUKK çerçevesinde ilk kez insani ikamet izninin düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur (Açıkgöz ve Arıner, 2014, s. 17).

YUKK'un 46. maddesinde insani ikamet izninin verilebileceği haller olarak sıralanan (d) ve (e) fıkraları Türkiye'nin uluslararası koruma rejiminin bir izdüşümüdür. BMMYK uluslararası korumayı “insan hakları hukuku, uluslararası insancıl hukuk ve mülteci hukuku çerçevesinde bireylerin haklarına tam saygıyı sağlamayı amaçlayan tüm faaliyetler” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi mültecilerin haklarının korunmasına yönelik özel hükümler içermesi nedeniyle Türkiye dahil taraf olan tüm ülkelerin iltica politikalarını

şekillendiren temel hukuk metni olarak kabul edilmektedir. Öte yandan Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama şerhi koyduğu için Avrupa dışından gelen sığınmacılara mülteci statüsü tanımamaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin bölgesinde yaşanan istikrarsızlık ve çatışmanın Türkiye'ye yönelik kitlesel sığınmacı akışını arttırmaması, Avrupa dışından gelen sığınmacılar için bir düzenlemeyi zorunlu hale getirmiştir. Zira Türkiye'nin Avrupa dışından gelen mülteci hareketlerine yönelik koruyucu ve idari prosedüre ilişkin herhangi bir ulusal mevzuatı yoktur (Okuyuz ve Angliss, 2014, s. 42). Bu eksiklik 1994 yılında yürürlüğe giren İltica Yönetmeliği ile giderilmeye çalışılmıştır. 1994 Yönetmeliği, Türkiye'ye Avrupa dışından gelen sığınmacıların iltica sürecine erişim haklarını düzenlemiş ve bu süreçte yasal prosedürlerin uygulanmasından sorumlu resmi makamları belirlemiştir. Bu yönetmelikle Avrupa dışından gelen sığınmacılara Türkiye'de iltica başvurusunda bulunma hakkı tanınmıştır. Bu sığınmacılar hem Türk makamları hem de BMMYK tarafından mülteci statüsü tanındığında üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye'de "şartlı mülteci" statüsü ile ikamet etme hakkına sahip olmuştur (Tolay, 2012, s. 43). Öte yandan iltica başvurusu yetkili makamlarca reddedilen ve itirazları İçişleri Bakanlığı tarafından da kabul edilmeyen sığınmacılar, belirlenen süre içinde ülkeyi terk etmekle yükümlü kılınmıştır. Ancak Barbara Puch'un (2012, s. 173) da dile getirdiği üzere sığınma başvurusu reddedilen mültecilerden çok azı menşe ülkelerine geri dönmeyi kabul etmektedir; başvuruları reddedilenlerin çoğu düzensiz yoldan Avrupa'ya göç etme ya da Türkiye'de kalma eğilimindedirler. Geri göndermeme (non-refoulement) ilkesi gereği Türkiye, sığınmacıların başvurusu reddedilse dahi geldikleri coğrafya fark etmeksizin ülkelerine zorunlu olarak geri gönderilmeyeceklerini taahhüt etmiştir (Üstübici, 2017, s. 114). Bu durum çeşitli nedenlerle Türkiye'de uluslararası koruma altında olmayan ancak geri gönderilmeme ilkesi dolayısıyla sınır dışı da edilemediği için düzensiz olarak Türkiye'de ikamet eden onbinlerce göçmenin varlığına yol açmıştır. Bu bağlamda insani ikamet izni ile esasında koşulları nedeniyle uluslararası korumaya ihtiyaç duyduğu halde Türkiye'nin iltica rejimi gereği bu korumadan yararlanamayan yabancılara düzenli göçmen statüsünde Türkiye'de ikamet etme olanağı tanınmaktadır.

YUKK çerçevesinde insani ikamet izninin verilebileceği haller sadece insani gerekçelerle sınırlandırılmamıştır. 46. maddenin (f) ve (g) fıkralarında "acil nedenlerden dolayı veya ülke menfaatlerinin korunması ile kamu düzeni ve kamu güvenliği ile olağanüstü durumlar" da insani ikamet izninin düzenlenebileceği haller kapsamına alınmıştır. İnsani ikamet izninin verilebileceği diğer durumların aksine (f) ve (g) fıkralarında sıralanan bu haller belirsiz bir nitelik taşımaktadır. Nitekim Cemre Tüysüz'ün (2022, s. 51) ifade ettiği üzere "kamu yararı", kamu güvenliği", "milli güvenlik", "kamu düzeni" ve "genel ahlak" gibi ifadeler mevzuatta içeriği açık olmayan müphem ifadelerdir. 46. maddenin (f) ve (g) fıkralarında geçen bu ifadeler ile neyin kastedildiğiyle ilgili YUKK Uygulama Yönetmeliği'nde de herhangi bir açıklama veya hüküm bulunmamaktadır (Ekşi, 2018, s. 264). İnsani ikamet izninin verilme halleri sıralanırken bu tarz müphem ifadelerin kullanılmış olması bu ikamet izninin düzenlenmesinde idareye geniş bir takdir yetkisi tanımaktadır (Bülbül, 2022, s. 586). Bu durum uygulamada yetkili makamların insani ikamet izninin düzenleniş amacına aykırı biçimde bazı kişi ve gruplara bu izni tahsis etmesi gibi sorunlara da yol açmaktadır. Bu husustaki en çarpıcı örnek 30 Kasım 2023 tarihinde yaşanan bir trafik kazası ile gün yüzüne çıkmıştır. Yaşanan kazada motorlu bir kuryenin ölümüne sebebiyet veren dönemin Somali Cumhurbaşkanı'nın oğlu Hassan Shekh Mohamud'un Türkiye'de insani ikamet izni ile yaşıyor olması hem Türkiye kamuoyunun dikkatini bu istisnai ikamet türünün üstüne çekmiş hem de yetkili makamların bir Cumhurbaşkanı oğluna nasıl olup da insani gerekçelerle düzenlenmesi gereken bir ikamet izni verdiğine dair itirazların yükselmesine neden olmuştur.

İnsani ikamet izninin verilmesinde idarenin takdir yetkisinin genişliğini ve uygulamadaki muğlaklığı ve keyfiligi gösteren bir diğer unsur yasal olarak yabancılara özgün durumlarının değerlendirilerek bireysel olarak düzenlenmesi gereken insani ikamet izninin, uygulamada belirli

gruba, uyruğa veya etnik kökene mensubiyete göre verilmesidir. Bu bağlamda Türkiye’de insani ikamet izinleri Irak Türkmenleri, Uygurlar ve Çeçen gruplar gibi Türk asıllı kişilere uygulamada yaygın bir şekilde verilmektedir (Bülbül, 2022, s. 587).

Günümüzde en fazla insani ikamet izni verilen grup Irak Türkmenleridir. IŞİD’in Suriye’den sonra Irak’ta da işgal harekâtına girişmesi ile birlikte 2013 sonrası dönemde Irak’tan Türkiye’ye büyük bir kitlesel sığınma hareketi başlamıştır. IŞİD’in 2014 yılında Telafer’i ve 2015’te Musul’un merkezini ele geçirmesi, Türkiye’ye yönelik kitlesel sığınmacı akışını hızlandıran önemli bir faktör olmuştur (Tunçol ve Dinç, 2018, s. 91). Kayıtdışı rakamlarla birlikte, bu dönemde Türkiye’ye zorunlu göç eden Iraklı sayısının 200 binden fazla olduğu tahmin edilmektedir (Çınçır ve Erdağ, 2017, s. 522). Iraklıların Türkiye’ye yönelik kitlesel göçü yeni bir düzenlemeyi zorunlu kıldığından İç İşleri Bakanlığı 12.02.2015 tarihinde “Irak Uyraklı Yabancılarla İlgili İş ve İşlemler” başlığı ile bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgeye göre, IŞİD’in terör faaliyetleri nedeniyle Türkiye’ye kitlesel olarak göç etmek zorunda kalan Iraklıların geçici koruma statüsünde olmadığı vurgulanmış ve bu kişilere Türkiye’deki yasal durumlarına ilişkin üç seçenek sunulmuştur. Öncelikle ülkelerine gönüllü olarak geri dönmek isteyenlere gerekli kolaylıkların sağlanması, geri dönmeyenlere ise YUKK kapsamında "insani ikamet izni" verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca uluslararası koruma başvurusu yapmak isteyenlerin başvuruları da kabul edilecektir. Genelge ile Türkiye'deki Iraklılara yasal statüleri konusunda bir seçim hakkı tanınmış olsa da Iraklı sığınmacıların kendilerine sunulan yasal statülerin hak ve yükümlülükleri hakkında yeterince bilgilendirilmemeleri ve insani ikamet izninin re’sen düzenlenebilmesi durumu özellikle Iraklı Türkmenlere insani ikamet izni verilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu makalenin dayandığı doktora tezi çerçevesinde yapılan saha araştırmasında Iraklı, Suriyeli ve Afgan göçmenlerle görüşmeler gerçekleştirilirken sadece Iraklı Türkmenlerin insani ikamet izni sahibi olduğu tespit edilmiş dahası insani ikamet iznine ilişkin bilgileri olmayan Iraklı Türkmenlere bu ikamet izninin talepleri olmadan re’sen verildiği bulgulanmıştır (Utar, 2023). Benzer bir tespit Nuray Ekşi (2018b, 281) tarafından da yapılmış ve bu durum “Iraklı Türkmenler örneğinde olduğu gibi bazı grupların Türkiye’deki yasadışı kalışlarına çare olarak insani ikamet izni düzenlenmekte, böylece söz konusu grupların yasadışı durumları insani ikamet izni verilerek yasal hale getirilmektedir” şeklinde ifade edilmiştir.

Öte yandan insani ikamet izninin düzenlenmesi ile ilgili muğlaklık resmi verilerde de kendini göstermektedir. Diğer ikamet izin türlerinin aksine Türkiye’de kaç kişinin insani ikamet sahibi olduğu Şekil 1’de de görüleceği üzere resmi verilerle açıklanamamaktadır. Nuray Ekşi’nin (2018, s. 281) tespitine göre Nisan 2018 tarihine kadar Türkiye’de 56 bin insani ikamet izni düzenlenmiştir. Yasada sayılan haller dışında verilmemesi gereken bu istisnai ikamet izninin bu kadar yüksek bir sayıda düzenlenmiş olması uygulamada idarenin takdir yetkisini yasanın maksadını aşacak şekilde geniş bir biçimde kullandığına işaret etmektedir.

Şekil 1: İkamet İzni ile Türkiye’de Bulunan Yabancıların İkamet Türlerine Göre Sayıları

2024 YILINDA İKAMET İZNİYLE BULUNAN YABANCILAR (ÇEŞİTLERİNE GÖRE)	
 KISA DÖNEM	496.741
 AİLE İKAMET İZNİ	136.467
 DİĞER	235.778
 ÖĞRENCİ İKAMET İZNİ	156.764

*21.11.2024 tarihi itibarıyla

Kaynak: GİB, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> (Son erişim tarihi: 22.11.2024)

Makale çerçevesinde daha önce ifade edildiği üzere YUKK kapsamında her ikamet türü için farklı haklar ve sorumluluklar düzenlenmiştir. İkamet izni sahibi yabancıların 8 yıl süreden sonra Türkiye'nin imtiyazlı yabancıları olarak nitelendirilen uzun dönem ikamet iznini almaya hak kazanabilmeleri bu bağlamda önemli haklardan biridir. Ancak diğer ikamet izni türlerinin aksine insani ikamet izin türünden uzun dönem insani ikamet iznine geçiş mümkün değildir (Koca, 2016). Buna ilaveten, insani ikamet izni ile Türkiye’de geçirilen süre Türk vatandaşlığına geçişte hesaplanan 5 yıl kesintisiz ikamet etme süresi hesaplamasında dikkate alınmamaktadır. Diğer bir deyişle, insani ikamet izni sahiplerinin Türkiye’de ikamet izin sahibi yabancılara tanınmış en kritik hak olan Türk vatandaşlığına geçiş hakkı yoktur.

Öte yandan insani ikamet izni insani gerekçelerle düzenlenmiş bir ikamet türü olmasına rağmen bu izne sahip yabancılara Türkiye’de tanınan sosyal ve ekonomik haklar çok sınırlıdır. Nitekim YUKK çerçevesinde insani ikamet izni sahipleri için herhangi bir barınma desteği ya da sosyal ve mali yardım düzenlenmemiştir (Bülbül, 2022, s. 588). Türkiye’de Anayasa gereği eğitim hakkı herkes için tanınmış olduğundan insani ikamet izni sahipleri ve/veya çocukları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda ücretsiz eğitim alma hakkına sahiptir. Ancak insani ikamet izni sahiplerine sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanma hakkı tanınmamıştır (Bülbül, 2022, s. 588). Bu kişiler muayene ücreti ve ilaç bedeli gibi sağlık giderlerini kendileri karşılamak zorundadır ve özel sağlık sigortası yaptırmaları beklenmektedir. İnsani ikamet izninin IŞİD teröründen kaçarak Türkiye’ye sığınmış olan Iraklı Türkmenler gibi gruplara ya da esasında uluslararası korumaya ihtiyaç duyan zorunlu göçmenlere verildiği dikkate alındığında bu yabancıların temel sağlık hizmetlerinden dahi ücretsiz yararlanamıyor olması YUKK kapsamında bu ikamet izin türünün düzenlenme gerekçesiyle çelişmektedir. Nitekim bu makalenin dayandığı doktora tezi çerçevesinde yapılan saha araştırmasında insani ikamet izni sahibi Iraklı göçmenlerin başlıca şikayetlerinin ücretsiz sağlık hizmetinden ve ilaç desteğinden faydalanmamak olduğu bulunmuştur (Utar, 2023). YUKK’a göre insani ikamet izni sahibi yabancıların istihdam piyasasında yer alabilmek için çalışma izni alması zorunludur (Ekşi, 2018a). Bu bağlamda insani ikamet izni sahiplerinin uluslararası koruma statüsü sahiplerinin aksine belirli bir şehirde kayıtlı olma zorunluluklarının olmaması ve Göç İdaresi'nin izni olmadan seyahat özgürlüğüne sahip olmaları bu ikamet iznine sahip olan yabancıları uluslararası koruma statüsü sahiplerine karşı iş piyasasında avantajlı kılmaktadır (Bülbül, 2022).

İnsani ikamet izni için Harçlar Kanunu uyarınca ikamet harcı ödenmesi zorunludur. Her yıl yenilenmesi gereken insani ikamet izni için ikamet harcı ödeme yükümlülüğü, insani gerekçelerle Türkiye’de ikamet etmesine izin verilen yabancıların kısıtlı olan maddi imkanlarıyla bağdaşmamakta ve bu durum uygulamada ciddi sorunlara yol açmaktadır. Nitekim bu makalenin

temelini oluşturan doktora tezi kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmasında insani ikamet iznine sahip bazı göçmenlerin maddi yetersizlikler nedeniyle ikamet harcını ödeyemedikleri ve dolayısıyla ikamet izni uzatma başvurusunda bulunamadıkları tespit edilmiştir. Bu durum söz konusu göçmenlerin düzensiz göçmen statüsüne düşmelerine neden olmuştur. İnsani ikamet izninin YUKK çerçevesinde düzenlenme amaçlarından birinin düzensiz göçle mücadele olması göz önüne alındığında ikamet harcı yükümlülüğünün bu ikamet iznini işlevsizleştirdiğini iddia etmek mümkündür.

3. Sonuç

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşının ardından sayıları 3 milyonu aşan Suriyelinin Türkiye'ye zorunlu göçüyle birlikte hem kamuoyunun hem de akademik çalışmaların odağı Suriyeli sığınmacılar ve Türkiye'nin iltica rejimi olsa da Türkiye'de dünyanın dört bir tarafından ekonomik gerekçelerle ya da daha iyi bir yaşam umuduyla gönüllü olarak düzenli ya da düzensiz yollardan göç etmiş milyonlarca yabancı ikamet etmektedir. Türkiye'nin küresel bir göç ülkesine dönüşmesi göçmenlerin ikametinin düzenlenmesi konusunu ülkenin uluslararası göç rejiminin öncelikli meselelerinden biri haline getirmiştir. Nitekim YUKK ile birlikte yabancıların Türkiye'de ikameti kalış amaçlarına göre 6 farklı ikamet türü altında düzenlenmiştir.

Türkiye'nin göç rejiminde ilk kez YUKK ile düzenlenmiş olan insani ikamet izni, diğer ikamet izinlerinin verilemediği hallerde ve yasada tahdidi olarak sayılan koşullarda düzenlenmesi nedeniyle istisnai bir niteliğe sahiptir. Yasada insani ikamet izninin verilebileceği haller incelendiğinde bu ikamet izninin insani gerekçelerle ve Türkiye'nin iltica rejiminin doğurduğu sorunları aşmak amacıyla düzenlenen bir ikamet izni olduğu açıktır. Öte yandan çalışmada aktarıldığı üzere insani ikamet izninin “olağanüstü durumlarda ve kamu düzeninin ve kamu güvenliğinin gerektirdiği hallerde” de verilebilmesi bu ikamet izninin düzenlenmesinde idareye çok geniş bir taktir yetkisi tanımaktadır. Bu durum insani ikamet izninin re'sen düzenlenebilmesi ile birleştiğinde idarenin insani ikamet iznini yasanın maksadını aşan bir biçimde kullandığı tespit edilmiştir. Öyle ki Nuray Ekşi'nin (2018b, s. 281) tespitinden yola çıkarak insani ikamet izninin düzensiz göçmenlerin Türkiye'deki hukuki durumlarını yasallaştırma ve bu göçmenlere düzenli göçmen statüsü vermenin aracı haline geldiğini iddia etmek mümkündür. Türkiye'nin düzenli göç reformunun önemli bir parçası olan insani ikamet izninin idarece bu amaçla kullanımında belirli bir haklılık payı olsa da Somali Cumhurbaşkanı oğlu örneğinde görüldüğü gibi bu kullanımın keyfiyete varan ölçülere ulaşması ve insani ikamet iznine ilişkin verilerin kamuoyuna açıklanmaması yanlıştır.

Türkiye'nin göç rejiminde insani ikamet iznine ilişkin bir diğer sorun bu ikamet izni sahiplerine tanınan haklar ile ilgilidir. Çalışma çerçevesinde aktarıldığı üzere insani gerekçelerle verilen bu ikamet izni kapsamındaki yabancılara ücretsiz eğitim hakkı dışında başka hiçbir sosyal ve ekonomik hak tanınmadığı gibi bu kişilere ikamet harcı ödeme zorunluluğu da yüklenmiştir. Türkiye'de kendi yaşamlarını finanse edebilecek koşullara sahip olmaları durumunda zaten kısa süreli ikamet iznine başvurmaları gereken bu yabancıların insani ikamet izni ile Türkiye'de yaşamlarının başlıca sebebi ekonomik yetersizlikleri iken bu kişilerin sosyal ve mali yardımlardan mahrum bırakılmaları Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları anlaşmalarına aykırıdır. Diğer bir deyişle, bu ikamet izin türü insani gerekçelerle verilmesine rağmen öznesi olan göçmenlere Türkiye'de insani bir yaşam hakkı tanımamaktadır. Bu durumun temel gerekçesinin diğer göç alan devletler gibi Türkiye'nin de seçici bir göç politikası uygulaması olduğunu iddia etmek mümkündür. Nitekim taraf olduğu uluslararası sözleşmeler gereği bu göçmenlere ikamet hakkı tanıyarak Türkiye'deki hukuki durumlarını yasallaştıran Türkiye, diğer yandan insani ikamet izni sahibi yabancılara sosyal ve ekonomik haklardan mahrum bırakarak bu göçmenleri dışlanma ve sömürü süreçlerine karşı savunmasız bırakmakta ve bu sayede de Türkiye'den menşe ülkelerine ya da üçüncü bir ülkeye göç etmelerini örtük bir biçimde teşvik etmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, M. ve Arner, H.K. (2014). *Turkey's New law of foreigners and international protection: An introduction*, Oxford: University Turkey's Migration Studies Group.
- Aras, E. ve Mencütek, Z. (2021). Uluslararası koruma ve geçici koruma. A. Kaya, S. Rottmann, E. Aras ve Z. Mencütek (der.), *Koruma, Kabul ve Entegrasyon: Türkiye'de Mültecilik içinde* (ss. 5-110). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bayındır-Goullaras, G. ve Sunata, U.(2015). Türk dış politikasında göç ve mülteci rejimi. *Moment Dergi*, 2(1), 12-40.
- Bülbül, H. (2022). Ukrainians in Turkey: Probable scenarios regarding their legal statuses. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 543-601.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye'de mültecilik, iltica, geçicilik ve yasallık: "Van uydu şehir örneği"*. (E. Çakmak, çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çınşır, Ö. ve Erdağ, R. (2017). Türkiye'de biyopolitika ve Göç: Iraklı mülteciler örneği. *Ege Akademik Bakış*, 17(4), 517-525.
- Çelik, F. E. (2020). Zorunlu-Düzensiz Göçün Yarattığı Sorunlardan Birisi Olarak İnsan Ticareti Mağduru Yabancıların İkametlerine İlişkin Hukuki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi. *PPIL*, 40(2), 667-716.
- Deniz, A. (2020). Ev Sahibine En Yakın Yabancı: Türkiye'deki Ukraynalı gelinlerin uyum ve dışlanma süreçleri. S. Gül, S. Dedeoğlu ve Ö. Nizam (der.) *Türkiye'de mültecilik, zorunlu göç ve toplumsal uyum içinde* (ss. 279-309). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Ekşi, N. (2018a). *Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ekşi, N. (2018b). Mahkeme kararları ışığında insani ikamet izni, *Public and Private International Law Bulletin*, 38(2), 243-283
- Erder, S. ve Kaşka, S. (2012). Turkey in the New Migration Era: Migration Between Regularity and Irregularity. S. Paçacı-Elitok, ve T. Straubhaar (der.) *Turkey, Migration and The EU: Potentials, Challenges and Opportunities içinde* (ss. 113-132). Hamburg: Hamburg University Press.
- Erten, R. (2015). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu hakkında genel bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(1), 3-51.
- Güner, C. (2016). Yetkili makam kararıyla genel yoldan Türk vatandaşlığının kazanılmasında öğrenci olmanın etkisi. *YBHD*, 2, 291-332.
- İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2015). Migration realities and state responses: rethinking international migration policies in Turkey. S. Castles, D. Özkul, M. Cubas, S. Castles, D. Özkul, ve M. Cubas (der.) *Social transformation and migration national and local experiences in South Korea, Turkey, Mexico and Australia içinde* (ss. 115-132). Palgrave Macmillan.
- İçduygu, A. ve Biehl, K. (2012). Türkiye'ye yönelik göçün değişen yörüngesi. A. İçduygu (der.) *Kentler ve göç: Türkiye, İtalya, İspanya örnekleri içinde* (ss. 9-72). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İçduygu, A. ve Karaçay, A. (2012). Demography and migration in transition. reflection on EU-Turkey Relations . S. Paçacı-Elitok, ve T. Straubhaar (der.) *İç Türkiye, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities içinde* (ss. 19-38). Hamburg: Hamburg University Press.

- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. (2014). *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- Üstübcü, A. (2017). Türkiye'de göç politikalarının dönüşümü: yasadışılığın uluslararası üretiminden makul yabancıya? , *Toplum ve Bilim*, 140, 106-121.
- Kaya, A. (2021). Geçici Koruma altındaki kişilerin kabulü. A. Kaya, S. Rottmann, E. Aras ve Z. Mencütek (der.) *Koruma, kabul ve entegrasyon: Türkiye'de mültecilik* içinde (ss. 111-190). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kirişçi, K. (2007). Yumuşak güç aracı olarak daha dostça bir shengen vize sistemi: Türkiye deneyimi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(13), 27-56.
- Koca, S. (2016). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu uyarınca yabancıların Türkiye'de ikameti ve uzun dönem ikamet iznine ilişkin değerlendirmeler. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 43-88.
- Kofman, E. (2006). Citizenship, migration and the reassertion of national identity. *Citizenship Studies*, 9(5), 453-467.
- Morris, L. (2002). *Managing migration: Civic stratification and migration rights*. London: Routledge
- Okyayuz, M. ve Angliss, J. (2014). Political-legal changes to Turkish asylum policy: A solution to the problems of asylum seekers? M. Okyayuz, P. Herrmann ve C. Dorritty (der.) *Migration: Global Processes Caught in National Answers* içinde (s. 37-84). Wien: Wiener Verlag.
- Pusch, B. (2012). Bordering the EU: İstanbul as a hotspot for transnational migration. S. Paçacı-Elitok ve T. Straubhaar (der.) *Turkey, migration and the EU: Potentials, challenges and opportunities* içinde (ss. 167-197). Hamburg: Hamburg University Press.
- Utar, S. (2023). *Türkiye'nin yeni uluslararası göç yönetimi: Göç politikalarının geçicilik ve belirsizlik kışkıracındaki Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin deneyimleri üzerinden incelenmesi, Ankara örneği*. [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Tolay, J. (2012). Turkey's "Critical Europeanization": Evidence from Turkey's immigration policies. S. Paçacı-Elitok ve T. Straubhaar (der.) *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities* içinde (ss. 39-62). Hamburg: Hamburg University Press.
- Tüysüz, C. (2022). Türk vatandaşlığının sonradan kazanılmasında idarenin takdir yetkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 48-65.